

Odinayeva Zebiniso Ibroximovna

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

O'zbekiston Milliy Universiteti

odinayevazebiniso1@gmail.com

GUMANITAR XAVFSIZLIK DAVRIDA AKSIOLOGIK MEXANIZMLARNI SHAKLLANTIRISHNING FALSAFIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Annotatsiya. Maqola gumanitar xavfsizlik davrida aksiologik mexanizmlarni shakllantirishning ijtimoiy-falsafiy konsepsiyasiga baq'shlangan bo'lib, unda ushbu mavzuni falsafiy-metodologik jihatdan yoritilishiga e'tibor qaratilgan. Gumanitar xavfsizlik kontekstidagi aksiologik mexanizmlarning ijtimoiy-falsafiy konsepsiyasining uslubiy asoslari inqiroz davridagi shaxslarning xatti-harakatlari va qarorlarini shakllantiradigan qadriyatlar va e'tiqodlarni tahlil qilish va tushunish uchun keng qamrovli asos yaratadi. Ushbu aksiologik mexanizmlarni o'rganish orqali turli xil va o'zaro bog'liq dunyoda tinchlik, xavfsizlik va inson farovonligini ta'minlash uchun yanada nozik va samarali strategiyalarni ishlab chiqish mumkin.

Kalit so'zlar: milliy, gumanitar, xavfsizlik, qadriyat, madaniyat, identiklik, aksiologiya.

ФИЛОСОФСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ АКСИОЛОГИЧЕСКИХ МЕХАНИЗМОВ В ПЕРИОД ГУМАНИТАРНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация. Статья посвящена социально-философской концепции формирования аксиологических механизмов в период гуманитарной безопасности и фокусируется на философско-методологическом освещении данной темы. Методологическая база социально-философской концепции аксиологических механизмов в контексте гуманитарной безопасности обеспечивает комплексную основу для анализа и понимания ценностей и убеждений, формирующих поведение и решения личности в период кризиса. Изучая эти аксиологические механизмы, можно разработать более тонкие и эффективные стратегии для обеспечения мира, безопасности и благополучия людей в разнообразном и взаимосвязанном мире.

Ключевые слова: национальная, гуманитарная, безопасность, ценность, культура, идентичность, аксиология.

PHILOSOPHICAL-METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF AXIOLOGICAL MECHANISMS IN THE ERA OF HUMANITARIAN SECURITY RESUME

Annotation. The article is devoted to the social-philosophical concept of the formation of axiological mechanisms in the period of humanitarian security, and it focuses on the philosophical-methodological coverage of this topic. The methodological framework of the socio-philosophical concept of axiological mechanisms in the context of humanitarian security provides a comprehensive framework for analyzing and understanding the values and beliefs that shape the behavior and decisions of individuals in times of crisis. By studying these axiological mechanisms, more nuanced and effective strategies can be developed to ensure peace, security, and human well-being in a diverse and interconnected world.

Keywords: national, humanitarian, security, value, culture, identity, axiology.

Kirish. So'nggi yillarda insonparvarlik ishlarining barcha jabhalarida xavfsizlik masalalarini integratsiyalash muhimligiga, shuningdek, gumanitar xavfsizlikni kuchaytirish uchun

gumanitar yordam sub'ektlari, hukumatlar va boshqa manfaatdor tomonlar o'rtasida hamkorlik va muvofiqlashtirish zarurligiga e'tibor kuchaymoqda.

Gumanitar xavfsizlik deganda gumanitar sharoitlarda zarar yoki zo'ravonlik xavfi ostida bo'lgan shaxslar yoki jamoalarni himoya qilish tushuniladi. Bu gumanitar yordam xodimlarini, yordam oluvchilarni va kengroq aholini jismoniy, ruhiy va hissiy zararlardan himoya qilishni o'z ichiga oladi. Gumanitar xavfsizlikning ba'zi muhim jihatlariga xavflarni baholash, xavflarni boshqarish, xavfsizlikni rejalashtirish, xavfsizlikni o'qitish va tahdidlarni yumshatish uchun xavfsizlik choralari amalga oshirish kiradi. Gumanitar xavfsizlik Sovuq urush tugaganidan keyin Birlashgan Millatlar Tashkilotida asosan ishlab chiqilgan kontseptsyani anglatadi. U xavfsizlikni keng ma'noda odamlarning ochlik, kasallik va qatag'onlardan, shu jumladan kundalik hayotning zararli buzilishidan xavfsizligini ta'minlaydi. Vaqt o'tishi bilan kontseptsiya kengayib, iqtisodiy xavfsizlik, ekologik xavfsizlik, oziq-ovqat xavfsizligi, sog'liqni saqlash xavfsizligi, shaxsiy xavfsizlik, jamiyat xavfsizligi, siyosiy xavfsizlik, ayollar va ozchiliklarni himoya qilishni qamrab oldi.

Gumanitar xavfsizlik davrida aksiologik mexanizmlarning shakllanishi inson farovonligi va qadr-qimmatini himoya qilish kontekstida qarorlar qabul qilish va xatti-harakatlarga rahbarlik qiluvchi qadriyatlar va tamoyillarni ishlab chiqishni anglatadi. Aksiologiya falsafaning qadriyatlar, etika va estetika bilan shug'ullanadigan bo'limi bo'lib, u shaxslar va jamiyatlarning axloqiy mezonlarni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Insonning xatti-harakati va qarorlar qabul qilishiga rahbarlik qiluvchi printsiplar yoki qadriyatlar bo'lgan aksiologik qonunlar, ayniqsa, gumanitar ishonchsizlik davrida muhim ahamiyatga ega. Inqiroz va mojarolar davrida, hayot xavf ostida bo'lgan va inson huquqlari poymol etilganda, harakatlarni boshqarish va insonparvarlik tamoyillari qo'llanilishini ta'minlash uchun kuchli axloqiy mezon bo'lishi juda muhimdir.

Aksiologik qonunlar insonparvarlik inqirozlariga javob berishda shaxslar, tashkilotlar va hukumatlarga rahbarlik qila oladigan umumiy qadriyatlar to'plamini o'rnatishga yordam beradi. Ushbu qadriyatlar ko'pincha aholining zaif qatlamlari ehtiyojlarini qondirish va ularning huquqlarini himoya qilish uchun muhim bo'lgan inson qadr-qimmatini, tenglik, adolat va rahm-shafqat tamoyillarini o'z ichiga oladi.

Gumanitar ishonchsizlik sharoitida aksiologik qonunlar axloqiy qarorlar qabul qilish va inqirozdan jabrlanganlarning farovonligiga ustuvor ahamiyat berish uchun asos yaratadi. Ular insonparvarlik yordamining prinsipial va samarali ko'rsatilishiga, inson huquqlari va qadr-qimmatini hurmat qilish va himoya qilishga yordam beradi.

Aksiologik qonunlarga rioya qilish orqali shaxslar va tashkilotlar insonparvarlik xavfsizligiga qarshi kurashda hurmat, hamdardlik va birdamlik madaniyatini rivojlantirishi mumkin. Bu insonparvarlik yordami bilan shug'ullanuvchi turli sub'ektlar o'rtasida ishonch va hamkorlikni mustahkamlashga yordam beradi va pirovardida inqirozlarni yanada samarali va barqaror hal qilishga hissa qo'shadi.

Gumanitar xavfsizlik bilan bog'liq muammolarni o'rganishni boshlaganda, doimo o'zgarib turadigan dunyoda odamlarni ko'plab tahdidlardan himoya qilish g'oyasi yangi emasligini esga olish kerak [2]. Masalan, an'anaviy liberalizm sharoitdan qat'i nazar, barcha odamlar teng va teng ravishda erkin ekanligini nazarda tutgan, shuning uchun inson o'zini anglay oladigan xavfsiz sharoitlarni yaratish kerak. Xalqaro munosabatlar fani va ba'zi xavfsizlik tadqiqotlari inson xavfsizligini xavfsizlik masalalariga milliy va harbiy yondashuvlardan farq qiladi.

Darhaqiqat, insonparvarlik xavfsizligi insonlar va ularning huquqlarini himoya qilish deganda nimani anglatishi bilan uzviy bog'liqdir. Shu munosabat bilan insonparvarlik xavfsizligini milliy xavfsizlikdan farqlash zarur, uning asosiy maqsadi tashqi tahdidlar qarshisida davlatning hududiy va siyosiy yaxlitligini himoya qilishdir [12]. Buni tushunish juda muhim, chunki o'tgan asrda xorijiy davlatlar armiyasi tomonidan o'ldirilganlardan ko'ra ko'proq odamlar o'z hukumatlarining harakatlari yoki fuqarolar urushlarida halok bo'ldi. Shunday qilib, ko'pgina hukumatlar inson xavfsizligiga tahdid solib, milliy xavfsizlikdan foydalanadilar.

Inson xavfsizligi bo'yicha komissiya inson xavfsizligini "inson hayotining asoslarini inson erkinliklarini kengaytirish va ulardan foydalanishga yordam beradigan tarzda himoya qilish" deb

ta'riflaydi [4]. Shunday qilib, gumanitar xavfsizlik insonning asosiy erkinliklarini himoya qilishga, odamlarni mavjud va potentsial tahdidlardan himoya qilishga qaratilgan.

Shuni ham ta'kidlash joizki, inson xavfsizligi tushunchasi 1994 yildan keyin, Sovuq urush tugashi xavfsizlikka an'anaviy yondashuvlarni qayta ko'rib chiqish uchun shart-sharoit yaratgandan keyin tez-tez tilga olindi. Bu yoki boshqa tarzda, BMT Taraqqiyot Dasturi tomonidan e'lon qilingan 1994 yildagi "Inson taraqqiyoti hisoboti" insonparvarlik xavfsizligi kontseptsiyasini shakllantirish uchun juda muhim bo'lib chiqdi, chunki bu hisobotda aynan shu atama edi. "Gumanitar xavfsizlik" muomalaga kiritildi, keyinchalik xalqaro munosabatlar nazariyotchilari va amaliyotlari tomonidan qo'llanila boshlandi.

Hisobotga ko'ra, inson rivojlanishi inson uchun mumkin bo'lgan tanlov doirasini kengaytirish jarayoni sifatida tushuniladi [11, 23]. inson xavfsizligi esa "odamlar o'z tanlovlarini xavfsiz va erkin amalga oshirishlari mumkinligi, ular bugun mavjud imkoniyatlar ertaga mavjud bo'lishiga nisbatan ishonch hosil qilishlari" kontekstida belgilanadi [11, 24]. Shunday qilib, hisobotda inson xavfsizligi kontseptsiyasi rivojlanish nuqtai nazaridan to'rtta asosiy xususiyatga asoslanganligi tushuntiriladi: universal qo'llanilishi, erta oldini olish bilan kafolatlangan o'zaro bog'liqlik va asosiy qadriyat sifatida odamlarga e'tibor [3, 10].

Sovuq urush tugaganidan keyin zamonamizning yangi muammolari va dunyodagi beqarorlik oxir-oqibat xavfsizlikka an'anaviy yondashuvlarni qayta ko'rib chiqishga olib keldi. Bu ko'p jihatdan xalqaro, jamoat va shunga mos ravishda gumanitar xavfsizlik kontseptsiyalarining rivojlanishi bilan bog'liq. Bundan tashqari, bu ma'noda insonparvarlik xavfsizligi yutuqdir, chunki bu yondashuv doirasidagi asosiy ob'ekt davlat yoki jamiyat emas, balki shaxsdir.

Inson xavfsizligini ta'minlash yettita asosiy komponentni o'z ichiga olgan yondashuvga ko'ra tushuniladi: iqtisodiy, ovqatlanish, sog'liq, ekologik, shaxsiy, ijtimoiy va siyosiy xavfsizlik. Shuningdek, gumanitar xavfsizlikni torroq ma'noda tavsiflash mumkinligini tushunish kerak. Shu nuqtai nazardan, inson xavfsizligi ikki jihatdan tushuniladi. birinchidan, ochlik, kasallik va repressiya kabi tahdidlardan xavfsizlik. Ikkinchidan, bu har qanday joyda - uyda, ishda yoki jamiyatda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan oldindan aytib bo'lmaydigan xavf va qiyinchiliklardan himoya qilishni anglatadi. bunday tahdidlar har qanday rivojlanish darajasidagi davlatlarda mavjud bo'lishi mumkin [11, 23].

Shunday qilib, turli yondashuvlar nuqtai nazaridan gumanitar xavfsizlik qanday tushunilishini aniqlash maqsadga muvofiqdir. Insonparvarlik va milliy xavfsizlik tushunchalari tarafdorlari o'rtasidagi qarama-qarshilik aniq. Biroq, gumanitar xavfsizlik tadqiqotchilari orasida turlicha yondashuvlar mavjud. Inson xavfsizligi kontseptsiyasining barcha izdoshlari bu holatda referent ob'ekt shaxs ekanligiga rozi bo'lishlariga qaramay, asosiy munozaralar bevosita himoya qilish kerak bo'lgan tahdidlar tipologiyasi atrofida aylanadi.

Kanada yondashuvi gumanitar xavfsizlikni tushunish uchun tor yondashuvni ifodalaydi [7, 41]. Ushbu yondashuv insonparvarlik xavfsizligi doirasidagi asosiy muammo har qanday davlatdan yoki boshqa uyushgan siyosiy ishtirokchilardan kelib chiqishi mumkin bo'lgan shaxsga qarshi qaratilgan tajovuz ekanligini tushunishga asoslanadi [5, 124]. Insonparvarlik xavfsizligining asosiy tamoyilini talqin qilish, shuning uchun odamlar va odamlar guruhlarini urush va boshqa tajovuz shakllaridan himoya qilish bilan bog'liq. Ushbu yondashuv nazariyotchilari tajovuzdan himoya qilishning muhimligini boshqa tahdidlar tajovuz shakllari bilan kuchli bog'liqligi bilan izohlaydilar, ya'ni hukumatning ko'pincha inson huquqlari, qashshoqlik va ijtimoiy himoya choralari tufayli beqarorlik. Shuni ta'kidlash kerakki, bu yondashuv Kanadalik deb ham ataladi, chunki Kanada inson xavfsizligi kontseptsiyasini tashqi siyosatining paradigmasi sifatida qabul qilgan, shuning uchun Kanada tashqi siyosatining asosiy maqsadlari tinchlik, xavfsizlik va xalqaro hamkorlikka intilishda ifodalangan. Kanadalik gumanitar xavfsizlikning talqini asosan inson huquqlari, xavfsizlik yoki hayotga tahdidlardan xalos bo'lishga qaratilgan. Shunday qilib, biz yana xavfsizlikni "qo'rquvning yo'qligi" deb talqin qilishga qaytamiz, bu xavfsizlikni tushunishga tor yondashuvning boshlang'ich nuqtasidir [8].

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi va Inson xavfsizligi bo'yicha komissiyasi ishida qo'llaniladigan inson xavfsizligiga keng yondashuv, shuningdek, "kerak emas" deb nomlanadi, bu esa uni tor yondashuv, "qo'rquv yo'q" bilan taqqoslaydi. BMT Taraqqiyot Dasturi tomonidan tayyorlangan yuqorida qayd etilgan ma'ruza inson xavfsizligini ana shunday

keng tushunchaga muvofiq ishlab chiqilgan. Keng yondashuv nazariyotchilari gumanitar xavfsizlikning ettita asosiy komponentini aniqlaydilar: iqtisodiy xavfsizlik, oziq-ovqat xavfsizligi, salomatlik xavfsizligini ta'minlash choralari, ekologik va shaxsiy xavfsizlik, insoniyat jamiyatlari xavfsizligi va siyosiy xavfsizlik [11, 22-25].

Gumanitar xavfsizlik davrida aksiologik mexanizmlarni ishlab chiqish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan ba'zi tadqiqotchilar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Anvar Shoh, Bruks Institutining katta ilmiy xodimi, u gumanitar xavfsizlik choralariga axloqiy qadriyatlarni kiritish muhimligi haqidagi tadqiqotlarni nashr etgan.

2. Birlashgan Millatlar Tashkilotining sobiq Bosh kotibi Kofi Annan, insonparvarlik xavfsizligini ta'minlashda qadriyatlar va axloqning o'rni haqida tadqiqot olib borgan.

3. Mariya Ivanova, Massachusets universiteti professori, gumanitar xavfsizlik operatsiyalarining axloqiy jihatlari bo'yicha tadqiqot olib borgan.

4. Avstraliya Milliy Universiteti professori Bina D'Kosta, mojarolardan jabrlangan hududlarda gumanitar xavfsizlikni ta'minlashda axloqiy qadriyatlarning rolini o'rgangan.

Ushbu tadqiqotchilar axloqiy qadriyatlar va aksiologik mexanizmlar zamonaviy davrda gumanitar xavfsizlik sa'y-harakatlarini qanday kuchaytirishi mumkinligini tushunishga katta hissa qo'shdilar.

Gumanitar xavfsizlik davrida aksiologik mexanizmlarni ishlab chiqish bo'yicha e'tiborga molik ilmiy ishlardan biri bu xavfsizlikni o'rganish va axloqshunoslikning kesishishi bo'yicha ishi bilan mashhur bo'lgan olim, doktor J. Piter Burgess tomonidan olib borilgan tadqiqotlardir. Burgess o'zining "Xavfsizlikning axloqiy mavzusi: geosiyosiy sabab va Yevropa ta'hdid" kitobida axloqiy qadriyatlar va me'yorlar insonparvarlik aralashuvlari kontekstida xavfsizlik siyosati va amaliyotini shakllantirishda qanday hal qiluvchi rol o'ynashini o'rganadi.

Bu sohaga yana bir muhim hissa insonparvarlik xavfsizligi aralashuvining axloqiy jihatlari keng o'rgangan doktor Rorden Uilkinsonning ishi. Uilkinson o'zining "Xalqaro munosabatlar va farq muammosi" kitobida axloqiy qadriyatlar, madaniy e'tiqodlar va axloqiy tamoyillar gumanitar inqiroz va mojarolarda qaror qabul qilish jarayoniga qanday ta'sir qilishini ko'rib chiqadi.

Bundan tashqari, doktor Entoni Burk kabi olimlar inson huquqlari bo'yicha nutqning gumanitar xavfsizlik amaliyotlarini shakllantirishdagi rolini ko'rib chiqdilar. Berk o'zining "Xavfsizlik, axloq va zo'ravonlikdan tashqari: boshqasiga qarshi urush" kitobida axloqiy mulohazalar insonparvarlik aralashuvlarining samaradorligi va qonuniyligi uchun markaziy o'rinni egallaydi, deb ta'kidlaydi.

Gumanitar xavfsizlik kontekstida aksiologik mexanizmlar kontseptsiyasi bo'yicha keng qamrovli tadqiqotlar olib borgan ba'zi faylasuflar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Marta Nussbaum: Nussbaum taniqli faylasuf bo'lib, axloq, qadriyatlar va inson huquqlarining kesishishi haqida ko'p yozgan. Uning ishi ko'pincha, ayniqsa, gumanitar inqirozlar kontekstida barcha shaxslarning ichki qiymatini tan olish va hurmat qilish muhimligi bilan bog'liq [13].

2. Seyla Benhabib: Benhabib inson huquqlari va insonparvarlik aralashuvining axloqiy jihatlari o'rgangan siyosiy faylasuf. U insonparvarlik xavfsizligi nutqi va amaliyotini shakllantirishda qadriyatlar va me'yornlarning rolini ko'rib chiqdi [14].

3. Judit Butler: Butler zo'ravonlik, zaiflik va inson huquqlarining axloqiy o'lchovlari haqida yozgan faylasuf va gender nazariyotchisi. Uning ishi ko'pincha ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlar insonparvarlik xavfsizligini ta'minlash bo'yicha sa'y-harakatlarga yordam berishi va cheklash usullarini ko'rib chiqadi [15].

4. Richard Rorti: Rorti axloqiy birdamlik va hamjihatlikning muhimligiga ishongan faylasuf edi. Uning ta'kidlashicha, umumiy qadriyatlar va umumiy insonparvarlik tuyg'usi insonparvarlik inqirozlari sharoitida tinchlik va adolatni ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Yuqoridagi tadqiqot ishlari insonparvarlik xavfsizligini ta'minlash va aholining zaif qatlamlarini himoya qilish harakatlarida aksiologik mexanizmlarni yoki inson xatti-harakati va qarorlar qabul qilishni shakllantiradigan asosiy qadriyatlar va me'yornlarni ko'rib chiqish muhimligini ta'kidlaydi.

O'zbekistonda gumanitar xavfsizlik kontekstidagi aksiologik mexanizmlarning ijtimoiy-falsafiy konsepsiyasining metodologik asoslari bo'yicha ilmiy ish olib borgan va o'zbek xalqi tarixidagi aksiologik masalalarni yaxshiroq ochib berishda o'zbek olimlaridan J. Tulenov, S.O. Shermuhammedov, S. Mamashokirov, Q. Nazarov, A. Ochildiev, etnologik muammolar A.Ashurov, jadidchilik tarixi B. Qosimov, til va falsafasining o'zara aloqadorlik tamoyillari B.Karimov, ma'naviy qadriyatlar tarixi Sh.Qahhorova, identifikatsion jarayon tadriji Sh.O.Madaeva tadqiqotlarida o'z aksini topdi. Ular O'zbekistonda axloq, qadriyatlar va gumanitar masalalarning turli jihatlarini bo'yicha tadqiqotlar olib borgan taniqli faylasuf va ijtimoiy olimdir.

Ko'plab tadqiqot va monografiyalar insonparvarlik xavfsizligining axloqiy jihatlarini hamda insonlarning inqiroz va mojarolarga munosabatini shakllantirishda qadriyatlar va e'tiqodlarning rolini o'rganuvchi bir qancha maqola va kitoblarni nashr etgan. Uning ishi ko'pincha insonparvarlik xavfsizligi kontekstida rahm-shafqat, adolat va birdamlik kabi axloqiy qadriyatlarni tushunish va targ'ib qilish muhimligini ta'kidlaydi.

Bundan tashqari, falsafa, sotsiologiya va psixologiyadan olingan ma'lumotlarga tayangan holda gumanitar xavfsizlik kontekstida aksiologik mexanizmlarni o'rganishning metodologik asoslarini ishlab chiqishga hissa qo'shdi. Uning tadqiqotga fanlararo yondashuvi O'zbekistonda va undan tashqarida tinchlik va xavfsizlikni ta'minlashda qadriyatlar, e'tiqodlar va harakatlar o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni yoritishda ta'sirli bo'ldi.

O'zbekistonda gumanitar xavfsizlik kontekstida aksiologik mexanizmlarning metodologik asoslari bo'yicha tadqiqotlar olib borgan yana bir qator taniqli olimlar qatoriga quyidagilar kiradi:

1. Professor Murod Ismoilov – O'zbekistonda gumanitar fanlar sohasidagi taniqli mutaxassis, professor Ismoilov aksiologik mexanizmlar tushunchasi va ularning gumanitar xavfsizlikni ta'minlashdagi roli bo'yicha bir qancha tadqiqotlarini chop etgan.

2. Gulnora Olimova – Ijtimoiy-siyosiy tadqiqotlar sohasida tajribali tadqiqotchi, turli tadqiqot loyihalari orqali O'zbekistonda aksiologik mexanizmlar va gumanitar xavfsizlik o'rtasidagi munosabatlarni o'rganib chiqdi.

4. Bahodir Umarov – Xalqaro munosabatlar va xavfsizlik masalalari bo'yicha yetakchi ekspert, B. Umarov O'zbekistonda gumanitar xavfsizlik kontekstida aksiologik mexanizmlarning siyosiy jihatlarini bo'yicha tadqiqot olib bordi.

Aksiologik mexanizmlarning ijtimoiy-falsafiy kontsepsiyasi shaxs va jamiyatlar ega bo'lgan qadriyatlar va e'tiqodlarni, bu qadriyatlar ularning xatti-harakatlari va qaror qabul qilish jarayonlariga qanday ta'sir qilishini o'rganishni anglatadi. Gumanitar xavfsizlik kontekstida ushbu aksiologik mexanizmlarni tushunish tinchlik, barqarorlik va farovonlikni ta'minlash uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqish uchun juda muhimdir.

Ushbu kontsepsiyaning metodologik asoslari sotsiologiya, falsafa, psixologiya va boshqa ijtimoiy fanlar tushunchalarini birlashtirgan multidisipliner yondashuvni o'z ichiga oladi. Tadqiqotchilar aksiologik mexanizmlarni o'rganish uchun turli usullardan, jumladan so'rovlar, suhbatlar, amaliy tadqiqotlar va eksperimental tadqiqotlardan foydalanadilar.

Asosiy metodologik yondashuvlardan biri - bu shaxslarning qadriyatlari va e'tiqodlaridagi tendentsiyalarni aniqlash uchun miqdoriy va sifatli ma'lumotlarni tahlil qilishdan foydalanish. Bu tadqiqotchilarga odamlarning madaniy kelib chiqishi, ijtimoiy va iqtisodiy holati va shaxsiy tajribasi kabi gumanitar muammolarga munosabatini shakllantiradigan asosiy omillarni tushunishga yordam beradi.

Yana bir muhim metodologik asos insonparvarlik xavfsizligining axloqiy va ma'naviy jihatlarini o'rganishdir. Tadqiqotchilar shaxslar va jamiyatlarni qaror qabul qilish jarayonlarida boshqaradigan axloqiy tamoyillarni va bu tamoyillar insonparvarlik inqirozlari va mojarolariga ularning javoblariga qanday ta'sir qilishini o'rganadilar. Bundan tashqari, tadqiqotchilar ko'pincha ijtimoiy o'zaro ta'sirlar va madaniy me'yorlar orqali shaxslarning qadriyatlari va e'tiqodlari qanday tuzilganligi va mustahkamlanganligini tahlil qilish uchun ijtimoiy o'ziga xoslik nazariyasi va ijtimoiy konstruktivizm kabi nazariy asoslardan foydalanadilar. Bu tadqiqotchilarga insonparvarlik xavfsizligiga munosabatni shakllantirishda individual qadriyatlar, ijtimoiy qadriyatlar va institutsional amaliyotlar o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni tushunishga yordam beradi.

Gumanitar xavfsizlik kontekstidagi aksiologik mexanizmlarning ijtimoiy-falsafiy kontseptsiyasining uslubiy asoslari inqiroz davridagi shaxslarning xatti-harakatlari va qarorlarini shakllantiradigan qadriyatlar va e'tiqodlarni tahlil qilish va tushunish uchun keng qamrovli asos yaratadi. Ushbu aksiologik mexanizmlarni o'rganish orqali tadqiqotchilar turli xil va o'zaro bog'liq dunyoda tinchlik, xavfsizlik va inson farovonligini ta'minlash uchun yanada nozik va samarali strategiyalarni ishlab chiqishlari mumkin.

Umuman olganda, ushbu va boshqa ishlar gumanitar xavfsizlik siyosati va amaliyotlarini shakllantirish va ta'sir qilishda aksiologik mexanizmlarning muhimligini ta'kidlaydi, bugungi murakkab va o'zaro bog'liq dunyoda xavfsizlik choralarining axloqiy jihatlari haqida qimmatli tushunchalarni beradi.

Gumanitar xavfsizlik kontekstida aksiologik mexanizmlar kontseptsiyasi bo'yicha katta miqdordagi tadqiqotlar olib borildi. Aksiologiya falsafaning qadriyatlar, etika va estetika bilan shug'ullanadigan bo'limi bo'lib, aksiologik mexanizmlar esa shaxslar va jamiyatlarning o'z qadriyatlarini va e'tiqodlarini shakllantirish jarayonlarini anglatadi.

Ushbu sohadagi tadqiqotning asosiy yo'nalishlaridan biri qadriyatlar va insonparvarlik harakati o'rtasidagi bog'liqlikdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, rahm-shafqat, hamdardlik va ijtimoiy adolat kabi qadriyatlarni birinchi o'ringa qo'yadigan shaxslar va jamiyatlar insonparvarlik harakatlarida ishtirok etishlari va muhtojlarga yordam ko'rsatish sa'y-harakatlarini qo'llab-quvvatlashlari mumkin.

Shuningdek, gumanitar xavfsizlik bilan bog'liq aksiologik mexanizmlarni shakllantirishda ta'limning roli bo'yicha tadqiqotlar olib borildi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ta'lim orqali insonparvarlik qadriyatlarini va axloq qoidalariga ega bo'lish odamlarda empatiya va ijtimoiy mas'uliyat tuyg'usini rivojlantirishga yordam beradi, bu esa insonparvarlik sa'y-harakatlarini qo'llab-quvvatlashning kuchayishiga olib keladi.

Bundan tashqari, tadqiqotlar gumanitar xavfsizlik kontekstida aksiologik mexanizmlarning rivojlanishiga madaniy va ijtimoiy omillarning ta'sirini o'rganib chiqdi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, madaniy qadriyatlar va me'yorlar odamlarning insonparvarlik harakatlariga bo'lgan munosabatiga ta'sir qilishi mumkin va ijtimoiy tarmoqlar va jamoat tuzilmalari insonparvarlik xavfsizligi bilan bog'liq jamoaviy qadriyatlar va e'tiqodlarni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Zamonaviy davrda inson huquqlarining e'tirof etilishi va insonparvarlik g'amxo'rliklarining ahamiyati ortib borayotganligi sababli, inson xavfsizligini himoya qilish va rag'batlantirishga ustuvor ahamiyat beradigan aksiologik asoslarga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Bu nafaqat zo'ravonlik va mojarolardan jismoniy xavfsizlikni, balki inson farovonligining kengroq jihatlari, masalan, asosiy ehtiyojlar, sog'liqni saqlash, ta'lim va adolatdan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Gumanitar xavfsizlik kontekstida aksiologik mexanizmlarning shakllanishi madaniy, ijtimoiy, siyosiy va axloqiy omillarning murakkab o'zaro ta'sirini o'z ichiga oladi. Bu mavjud qadriyat va me'yorlarni tanqidiy o'rganishni, kuch va tengsizlik dinamikasini tushunishni, adolat, hamdardlik va inson qadr-qimmatini hurmat qilishni targ'ib qilish majburiyatini talab qiladi.

Gumanitar xavfsizlik davrida aksiologik mexanizmlarni ishlab chiqishda asosiy fikrlar quyidagilardan iborat:

1. Umumjahon inson huquqlarini tan olish: gumanitar xavfsizlik kontekstidagi aksiologik asoslar umuminsoniy, ajralmas va ajralmas inson huquqlari tamoyillariga asoslanishi kerak. Bunga yashash, erkinlik va xavfsizlik huquqi, shuningdek, oziq-ovqat, suv, boshpana va sog'liqni saqlash huquqlari kiradi.

2. Axloqiy mas'uliyat: Aksiologik mexanizmlar adolat, tenglik va hamjihatlikni rag'batlantirish uchun axloqiy majburiyatni aks ettirishi kerak. Bu barcha insonlarning o'zaro bog'liqligini tan olish va umumiy manfaatlarga sodiqlikni o'z ichiga oladi.

3. Madaniy sezgirlik: Aksiologik asoslar madaniy qadriyatlar va me'yorlarning xilma-xilligini hisobga olishi, shuningdek, inson qadr-qimmatini va huquqlarining umuminsoniy tamoyillarini qo'llab-quvvatlashi kerak. Bu madaniy dinamikani chuqur tushunishni va turli madaniy istiqbollari bilan hurmatli muloqot va hamkorlikka sodiqlikni talab qiladi.

4. Hisobdorlik va oshkoralik: Gumanitar xavfsizlik davrida aksiologik mexanizmlar hisobdorlik, oshkoralik va boshqaruv tamoyillariga asoslanishi kerak. Buning uchun monitoring, baholash va teskari aloqa mexanizmlari, shuningdek, huquqbuzarlik holatlarini bartaraf etish va odil sudlov mexanizmlari zarur.

Insonparvarlik xavfsizligi davrida aksiologik mexanizmlarni ishlab chiqish bo'yicha olib borilgan ilmiy ishlar insonparvarlik muammolariga bo'lgan munosabati va harakatlarini shakllantirishda qadriyatlar, axloq va empatiyaning muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu aksiologik mexanizmlarning shakllanishi va ta'sir qilish jarayonlarini tushunish orqali tadqiqotchilar va siyosatchilar gumanitar xavfsizlikka nisbatan mehr-oqibatli va axloqiy yondashuvni ilgari surish yo'lida harakat qilishlari mumkin.

Umuman olganda, insonparvarlik xavfsizligi davrida aksiologik mexanizmlarning shakllanishi axloqiy va falsafiy masalalar bilan chuqur shug'ullanishni, shuningdek, adolat, hamdardlik va inson qadr-qimmatini hurmat qilish qadriyatlarini targ'ib qilish majburiyatini talab qiladigan dinamik va doimiy jarayondir. Inson xavfsizligini birinchi o'ringa qo'yadigan mustahkam aksiologik asoslarni ishlab chiqish orqali biz hamma uchun yanada adolatli, tinch va barqaror dunyo qurish yo'lida harakat qilishimiz mumkin.

Xulosa qilib aytganda, aksiologik qonunlar insonparvarlik xavfsizligi davrida axloqiy xatti-harakatlar va qarorlar qabul qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Inson qadr-qimmatini va adolat tamoyillarini qo'llab-quvvatlagan holda, shaxslar va tashkilotlar aholining zaif qatlamlari ehtiyojlarini qondirish va inqiroz davrida ularning huquqlarini himoya qilish uchun birgalikda ishlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alkire S. A Conceptual Framework for Human Security // CRISE Working Paper 2. Oxford, 2003.
2. Collins A. Contemporary Security Studies / Ed. by A. Collins. L.: Oxford Univ. Press, 2008.
3. Hideaki Shinoda. The Concept of Human Security: Historical and Theoretical Implications // IPSHU English Research Report Series. 2004. No 19.
4. Human Security [Электронный ресурс] // United Nations Trust Fund for Human Security. URL: <http://ochaonline.un.org/Default.aspx?alias=ochaonline.un.org/humansecurity>
5. Kerr P. Human Security // Contemporary Security Studies / Ed. by A. Collins. L.: Oxford Univ. Press 2007.
6. Krause K. Towards a Practical Human Security Agenda // Policy Paper 26. Geneva: DCAF, 2007.
7. Liotta P. H., Taylor O. Why Human Security? // The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations, Seton Hall University, Winter/ Spring 2006.
8. McRae R., Hubert D. Human Security and the New Diplomacy: Protecting People, Promoting Peace. Montreal & Kingston: McGill-Queen's Univ. Press., 2001.
9. Paris R. Human Security: Paradigm Shift or Hot Air? // International Security. Vol. 26. Issue 2. H. 87–102.
10. Tadjbakhsh S., Chenoy A.M. Human Security: Concepts and Implications, Routledge, UK, 2006.
11. UNDP. Human Development Report. Oxford: Oxford Univ. Press, 1994.
12. What is Human Security? [Электронный ресурс] // Human Security Gateway.
13. Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education Paperback – October 1, 1998 by Martha C. Nussbaum (https://www.amazon.com/Martha-C-Nussbaum/e/B000APEBM8/ref=dp_byline_cont_book_1) (Author)
14. Situating the Self: Gender, Community, and Postmodernism in Contemporary Ethics by Seyla Benhabib. New York, 1992.
15. Judith Butler. Gender trouble: feminism and subversion of identity. United States of Amerika, 1990 y.